

Բագրատունիները օր առօր ամրապնդել իրենց քաղաքական դիրքը, կ'երեւայ թէ ուզեցին նաեւ եկեղեցական տեսակէտով ճոխութիւն մ'ունենալ, եւ հաստատեցին Բագրատունեաց եպիսկոպոսական թեմը, նմանելով յայտմ Մամիկոնեաններու (հմմտ. Մերշապուհ եպիսկոպոս Մ. միկոնենից եւն), որոնց մրցակիցն էին արդէն քաղաքական ասպարիլի վրայ:

Սերբոս իւր Պատմութիւնը կը հասցնէ մինչեւ 660 թուականը եւ կը կնքէ յոռետես վերջաբանութեամբ ապագայի մասին: Թէեւ իր տեսութիւնները արդարացուց ապագայ ժամանակը, բայց նա հաւանօրէն չապրեցաւ այդ օրերը. Պատմութեան հետ ի մայր խոնարհեցաւ նաեւ իր կեանքի արեւը, որուն ճշգրիտ թուականը կը մնաց մեզի համար անյայտ:

(Հարս-ն-իւրի)

Հ. Ն. ԱԿՈՆՅԱՆ

ՄԱԿԱՐԱՅԵՑԻՈՑ Բ. ԳՐԶԻՆ ՀԱՅԵՐԷՆ

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Քննական ուսումնասիրութիւն:

§ 7. Հայերէն թարգմանութեան արժէքն ու որակիւթիւնը:

(Հարս-ն-իւրի)

Գ. ԱՌԻԽ Ը.

Հ. 1. "Ի գեղս, ի քաղաքս եւ յագարակս", *χώμας* = գեղս. — "յինքն արկանէին զազգատոհմն", աւելի լաւ Բ. "յինքն քեանս արկ. զազգատոհմսն" = *προσεχαλοῦντο* τοὺς συγγενεῖς: — Ասոր համաձայն *λοῦντο* τοὺς συγγενεῖς: — Բայց յաջորդ բայն ալ յոգնակի ըլլալու էր, բայց կ'երեւայ օր եւ օր իրարարու շփոթած է. եւ արդէն ամբողջը սկզբնադրէն բաւական կը շեղի. "եւ նուաճէր զՀրեայսն որ կացեալ էին հաստատութեամբ յուրիւն իւրեանց", փխ. "եւ յինքեանս յանկուցանէին, որք կացեալ էին ի Հրեութեան" = *τοὺς μεμενηχότας ἐν τῷ Ἰουδαϊσµῷ προσλαβόμενοι*. — "գունդ լե-

նէին յաւելուին բազմանային", փխ. *συνήγαγον*: — Հ. 2. "հեթանոսաց", փխ. *ἠεθηναιοὶ* = *ὑπὸ πᾶντων*. — (Ի) "ձեռացն", փխ. *մարդկանէ* = *ἀνθρώπων*, *metonymia partis pro toto*: — Հ. 5. "Եւ ծով թեանցն" *Աստուած ծով թեան*, լաւ եւս՝ Բ. "ձեռնութեանցն" *Աստուծոյ*, որ գուցէ ուղղելու է "ձեռն" (= *ձեռնութիւն*). յուն. *χυρίου* = *Տեառն*: — Հ. 6. Գանի մը բառ նկատի չառնելով կը համաձայնի սկզբնագրին, միայն պէտք է հակառակ Շի ուղիղ կիտարել այսպէս. "Հասանէր ի վերայ գիւղից եւ քաղաքաց" (եւ) *հրձիգ առնէր. զամուր աւուր տեղիս թշնամեացն անդրէն նուաճէր*: — Հ. 8. "Արքունի հրովարտակօք", *հրեշտակս առնէր, օգնական ի թիկունս զօրս ի ձեռն հասուցանել*, փխ. "գրեաց. գալ յօգնութիւն իրաց թագաւորին" = *ἔγραψεν ἐπιβοηθεῖν τοῖς τοῦ βασιλέως πράγμασιν*: — Հ. 9. "Ի ձեռն գումարէր", *խնդիր սեռին* — *παμψύλων ἔθνη* — *փախցուցած է, բայց դիւրաւ կը հասկցուի*: — Հ. 11. "Անդր կուղղեմ" = *անդէն* = *ἐνθές*: — Հ. 13 եւ 14. Հայը կը փախցնէ. *καὶ μεταδόντος αὐτοῦ τοῖς σὺν αὐτῷ τὴν παρουσίαν τοῦ στρατοπέδου... καὶ ἀπιστοῦντες τὴν τοῦ θεοῦ δίχην* = "եւ իրր ծանոյց նա իւրայցն զհասանել զօրացն... (= նոքա առ վատարեալ իւրեանց) եւ լինելն թերա հաւատ զօգնութեանէն Աստուծոյ": Խօսքերուս պակասը սակայն չի զգացուիր հայերէնի մէջ, այնպէս որ կարծես թարգմանիչը դիտմամբ դուրս թողուցած ըլլայ: — Հ. 14. "Որ մինչեւ տեսեալ էր նր" (ուղղելի՛ զնն) *ընդ վաճառականս անձանց նոցա գինս հատանէր*, փխ. որք մինչեւ գիպեալ նոցա՝ արդէն վաճառեալ էին = *τοὺς... πρὶν συντυχεῖν πεπραμένους*: — Հ. 15. "Փրկէր", պէտք է ուղղել՝ "փրկել", սկզբնագրին մէջ չկայ, Հայը կրկնած է զայն Հ. 14է (*ρύσασθαι*) առնելով: Անհրաժեշտ է աներեւոյթ ձեւը, վասն զի կախում ունի Հ. 14ի մէջ անգամ մը դրուած "աղաչէին" էն: — Հ. 16. "Եւ յաջափ զօրաց բազմութեանէն", փխ. "ի թշնամեաց" = *τ. πολεμίους*: — Հ. 17. "Նախանձ ի մտի դնել", փխ. ունել առաջի աչաց = *πρὸ ὀφθαλμῶν λαβόντες*: — Հ. 19. "Եւ սկսաւ յուշառնել զմիոյ միոյ զառաջնոց քաջութիւնս եւ զօգնականութիւնս, որ եղեալ էին ի Տեառնէ: Եւ շեցէք (Հ. 20՝ յուշ լեցի ձեզ) զլինքերիմ եւ զուրութեան

տասն բիւրուն սատակում միանգամայն, փխ. «Եւ ընթերցողը առաջի նոցա զօգնականութիւնս, որք եղեալ էին առ առաջնովքն եւ թէ զհարգ առ Սենեքերիմաւ ութսուն եւ հինգ բիւրքն սատակէին, Յայտնի է որ Հայր աղատ թարգմանած է. բանակին թուի մասին հայերէն 22 չեն միարանիր. Շն՝ զերկոսեան բիւրուն. Շն եւ 8՝ զբաժն բիւրուն: — Հ. 20. «Պատերազմն Հռովմայեցւոց ընդ Պաղատացիս. տին εν τη Βαβυλωνία τήν πρὸς αὐτοῦς Γαλάτας παρὰ τὰς = զպատերազմն յերկրին Բաբելացւոց ընդդէմ Պաղատացւոց: Հայուն «Հռմ. ընթերցուածն եթէ հարազատ ըլլար, պատմականօրէն արդէն կնճօտ տեղիքս աւելի պիտի կնճօտէր. օտար ոչ մէկ վկայ Հայուն կը ձայնակցի: Ինչ կը թուի, թէ տարբերակ մեկնելու է իբր անգրագրածութիւն՝ 1 Մկ. Ը. 1—4 համարներու, ուր Հռովմական - Պաղատական աղբրը կը շօշափուի: Մեր այս 20. համարը նշանաւոր է նաեւ անով, որ յայտնի կը ցուցնէ Հայուն սկզբնագրին բազմագոյն նկարագիրը, վասն զի հոս միացած կը գտնենք Վուլգ. Ա. 55, 106, վկաներուն յատուկ ընթերցուածներ: Հայ, Վուլգ. եւ 106 զանց կ'առնուն «ութսուն հազար՝ քառասուն հազար Մականացւովք»: — Հայ եւ Ասոր. զանց կ'առնուն. «Իբրեւ Մականացիքն ի վատութիւն հատանէին. Հայ Վուլգ. Ա. 55 կը կարդան 6000, փխ. 80.000: — Հ. 21. «Եւ այսու միութար քաջալեր բանիւք, փխ. այսու բանիւք = ἐφ' οἷς. — «Մտադիւր մարտնչել Համար ձակ մեռանել» = ἀποθνήσκειν: — Հ. 22. «Երբիս գունդս զգորսն բաժանէր. երկոցունց գնդացն՝ զերկոսին զեբարսն՝ զՀմառն եւ զՅովսէպ զօրավար կացուցանէր: Հայուն այս ընթերցուածն էապէս կը տարբերի յունարէն ընդունուած բնագրէն եւ միւս բոլոր վկաներէն, որոնց համեմատ «ի չորս գունդս զգորսն բաժանէր» = τετραμερές τι τὸ στράτευμα եւ «զօրավարս կարգէր զեբարսն զՍիմոն եւ Յովսէպ եւ զՅովնաթան»: Հայուն ընթերցուածն համաձայն է 1 Մկ. Ե. 33 պատմուածին եւ սակայն դժուարաւ թէ սկզբնական ըլլայ, վասն զի արտասովոր տետրամերէսի գոյութիւնն իբր յետսամուտ փոփոխութիւն բոլոր ձեռագիրներու անհասկանալի պիտի մնար, մինչդեռ շատ հաւանական է, որ գերզգոն գրչագիր մը իր օրինակին մէջ մուծած ըլլայ տրամերէս՝ նոյն իսկ սխալ ընթերցմամբ: Այսպէս ուրեմն մէտ եմ փոփոխութիւնը

Հայուն սկզբնագրին ընծայելու: Նմանապէս սա խօսքերը ὑποτάξας ἐκάστω χιλίου πρὸς τοὺς πενταχοσίους = ի ձեռն գումարէր միոյ միոյ ի նոցանէ հազար հինգ հարիւր արս — զորոնք Հայուն քով չենք գտներ, — կրնան արդէն սկզբնագրին մէջ պակասած ըլլալ: — Հ. 24 ի վրայ ի մէջ այլոց կ'աւելցնէ Հայր «Եւ շուրջ զբանակաւն պահարկանէին», եւ սկզբնագրին սա խօսքը՝ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς τοῦ Νικάνορος... πάντας δὲ φυγεῖν ἡνάγκασαν տեղափոխ կ'ընէ, զետեղելով զայն Հ. 25 ի մէջ «Եւ զմնացեալ զօրսն Նիկանովրայ առաջի իւրեանց փախստականս առնէին»: — Հ. 25. «Մարդգին վաճառականացն» հմմտ. Հ. 11, իսկ հոս՝ «որոց ի վաճառ այնոցիկ եկեալ էր» = τῶν παραπεργονότων ἐπὶ τὸν ἀγορασμὸν αὐτῶν. — «մինչ օրն տարածամէր (փխ. Շի)». իբրեւ ժամ աւուրն ի տարածամելանկանէր, այսինքն վաղվաղակի տագնապաւ դառնային, փխ. «դառնային այսրէն ստիպեալ ի ժամէ աւուրն» = ἀνέλυσαν ὑπὸ τῆς ὥρας συγχλεϊόμενοι: — Հ. 27. «Զվերաւորսն»: — Հ. 31. «սպանանելոցն», երկու դէպքի մէջ ալ սկզբնագիրը դերանուն կը գործածէ: — «Եւ ինքեանք շարաթուն պատրաստէին. աւելի ճիշդ կ'ըլլար «շարաթապհ լինէին» = περὶ τὸ σάββατον ἐγίνοντο: — Հ. 33. «Ժողովեցին զմարդիկ գաւառացն. օր ուրախութեան առնէին, նշան յաղթութեան կանգնէին», փխ. «Իբրեւ զտոն յաղթութեան ի հայրենի քաղաքին կատարէին» = ἐπινίκια δὲ ἄγοντες ἐν τῇ πατρίδι: — Հայր զանց կ'առնու՝ οὔτινες ἄξιον τῆς δούσεως βείας ἐχορίσαντο μίσθον = որք վարձս արժանի ամպարշտութեանն ընկալան: — Հ. 34. «Իսկ յամենայն կողմանց թշուառացեալ Նիկանովր», փխ. իսկ գլուխն չարութեան Ն. = ὁ δὲ τρισσελιτήριος Ν.: — Հ. 35. «Մեծաւ տառապանօք թշուառութեամբ անկեալ ի փառացն հանդերձէ հրամանաւ Տեառն ձգեալ ընդ մուրօս անկեալ», ταπεινωθεὶς ὑπὸ τῶν κατ' αὐτὸν νομιζομένων ἐλαχίστων εἶναι τῇ τοῦ κυρίου βοήθειᾳ τὴν δοξικὴν ἀποθέμενος ἐσθῆτα = նկուն լեալ օգնութեամբ Տեառն յայնցանէ, զոր առ յետինս ունէր եւ արկեալ յիւրմէ զփառաց հանդերձ: Ապա դուրս կը թողու Հայր՝ անտարակոյս չհասկնալով՝ διὰ τῆς μεσογείου, δραπέτου τρόπου ἔρημον ἑαυτὸν ποιήσας = ընդ մէջ աշխարհին, ընդ անապատ տեղիս իբրեւ զստրուկ փախստեայ...: Բացա-

տիպ վերջին համեմատութիւնը բացատրած կը թուի Հայը սա խօսքերով. «գձձեալ ընդ մուրօղս անկեալ»:

ԳԼՈՒԽ Թ.

Հ. 2. Ի քաղաքն ի բուն նոցա, այսինքն՝ Պարսից, որոնք Հ. 1. յիշուած են: Այս կերպով կը թարգմանէ Περσέπολις անունը. «Խոր հեցաւ ձեռն արկանել զգան ձիւն», փխ. ձեռն արկանէր յաւերել զտաճարն = ἐπε-
χειρήσεν ἱεροσυλεῖν: — «Եւ թէ հնարեսցի զքաղաքն իսկ աւերել ջանայր», փխ. «Եւ յառնուլ զքաղաքն = καὶ τὴν πόλιν συνέχειν: — «Իբրեւ զայն զգացին զօրք քաղաքին, առ հասարակ ի զէսս իւրեանց ընթացան, եւ զայն որ մեծաւ սաստիկութեամբ ի վերայ երթեալ էր, անարժան կորակոր յանձանց ի բաց մերժէին», Թարգմանչին երեւակայութեամբ, որ հեղինակի պատմութեան կը հակառակի, զէնքի դիմողներն են, որ կը պարտուին. διὸ δὴ τῶν πληθύν ὀρμησάντων ἐπὶ τὴν τῶν ὀπλων βοήθειαν ἐτράπησαν = իբր դիմաց ամբոխն յօգնութիւն զինուց՝ ընկեցաւ յետս: — Հ. 3. «Ազդ լինէր նմա (Անտիոքայ) որ ինչ անցք անցեալ էին ընդ նա (Անտ.)», Սակայն Անտ. իրեն հանդիպածն ուրիշէն լսելու պէտք չունէր. անիմաստ խօսքս ծագած է անով, որ դուրս մնացած են τὰ κατὰ Νικάνορα καὶ τοὺς περὶ Τιμόθεον γεγόνота = որ ինչ անցք անցեալ էին ընդ Նիկանորի եւ ընդ Տիմոթէոսի: Հայ թարգմանիչն յառաջ կը տանի. «զմտաւ ամէր զստահակութիւն քաղաքացւոցն», խօսքս կը համապատասխանէ Հ. 4ի՝ ὤτετο καὶ τὴν τῶν πεφυγαδευχότων αὐτὸν καχίαν, զոր աչքի յառաջ խաղացումով վեր կ'առնու եւ ապա բուն տեղն հասցումով վեր կ'առնու եւ ամպ բուն տեղն հասցումով դուրս կը թողու՝ միայն «զմտաւ ամէր» չկրկնելով Հ. 4. «ստէպ տագնապաւ անդադար», = ἀδιαλείπτως: — «Ձայն ինչ ոչ արար», = ἀδιαλείπτως: — «Ձայն ինչ ոչ արար, եթէ յերկնից իրաւունք ինչ ոչ երթային», փխ. «Մինչդեռ դանակն երկնից կախեալ կային ի վերայ նորա = τῆς ἐξ οὐρανοῦ δὴ χρίσεως συνοῦσης αὐτῷ: — «Բայց ինքն մեծամեծս փայլի ի հպարտութիւն» Բայց ինքն մեծամեծս փայլի ի հպարտութիւն, փխ. զի ամբարտաւանութեան իւրոյ եւ ասէր, փխ. զի այսպէս հպարտացեալ խօսէր = οὕτω γὰρ ὕπε-
ρηφάνως εἶπε: — «Ամարդի... հասուցանել, ուղղ.՝ կացուցանել, հմմտ. Հայկ. Բառ. Ա. 201. «Երայր, էջ 359, Թ. 87 եւ վարը՝ Հ. 14:

Սկզբնագիրն ունի. πολυάνδριον... ποιήσω πα-
ραγενόμενος ἐκεῖ = ի գերեզման արա-
րից հասեալ անդր: Հազուագիւտ առիթը
մըն է, ուր Հայը ուղղակի խօսքը կը շարժէ անուղ-
ղակի ձեւի: — Հ. 5ի մէջ «սկիւր», Հ. 6. «մար-
մին» կը թարգմանէ σπλάγχχνον, փխ. «աղիք»
կամ փորոտիք: — Հ. 6. «Ձի որ բազում նո-
րան որ չարաչար ցաւս յայլոց մար-
մինս տանջանք հասուցանէր, նոյն սաստ-
կութեան ցաւք զնովաւ անկեալ պա-
շարեալ պահէին», τὸν πολλαῖς καὶ ξενι-
ζούσαις συμφοραῖς ἐτέρων σπλάγχχνα βασανί-
σαντα = որոյ բազում եւ անլուր տանջա-
նք զայլոց փորոտիսն տանջեալ էր: — Հ. 7.
«Անկանէր ի չարաչար տանջանս», փխ. այն-
պիսի չարաչար անկամար անկանէր = δυσχερεῖ
πτώματι περιπεσόντα: — Հ. 8. «Եւ զվերին
լերանցն ներքին առնել եւ զներքին
վերին», փխ. եւ կշռովք զբարձրութիւն լե-
րանց կշեւ = καὶ πλάστιγγι τὰ τῶν ὀρέων
διόμενος ὕψη στήσειν: «Շալակաւ», որ 4 Թ. Գ.
39, գործածուած է ἱμάτιονի դէմ, հոս
գրուած է փոխարէն՝ «ἐν φοριῶ» = պատ-
գարակաւ, բայց ոչ այս իմաստով, այլ այժ-
մեան եւ միջինդարեան «ուս» նշանակութեամբ:
Պատգարակը՝ թարգմանչին կարծիքով՝ ուսերու
վրայ բարձրած պիտի ըլլայ: — Հ. 10. «Որ
յառաջ + հպարտացեալ մտօք», μικρῶ
πρότερον = սակաւ մի յառաջ: — Հ. 11. «Առ
տանջանացն Աստուծոյ (ջնջելու է.) միով միով
(ուղղելու է Եի հետ՝ միոյ միոյ) ցաւօք (ուղ-
ղելու է՝ ցաւոց) ի վերայ հարեալ (ուղղելու է
ըստ Եի՝ հասեալ), փխ. «զի ընդ հարուա-
ծովք Աստուծոյ տանջանք իւր գամ քան զգամ
առաւելուին» = θεία μάλιστα κατὰ στήγην ἐπι-
τευσόμενος τοῖς ἀλγυδούσι: — Հ. 12. «Սկսաւ
այսպէս խօսել», փխ. առ = ἔφη: — Հ. 14.
«Անմարդի... մարդաշատ», Սկզբնագիրն
այս բառերուն հանդէպ ունի πολυάνδριον ինչ-
պէս Հ. 8: Մէտ եմ ընդունելու որ Հայը բա-
ռիս մէկ իմաստը միայն (բազմամարդ) գիտցած է
եւ որովհետեւ թշնամի քաղաքին նկատմամբ
այն չէր յարմարեր, անոր հակառակը (անմարդ)
հնարած է թէ հոս եւ թէ վերը: — Հ. 15.
«Գրով մուր հակօք կացուցանել», Բացա-
տիպ բառերը թարգմանչին կը պատկանին,
թէեւ պատմաւածքին ընդմեջն կը հետեւին:
— «Ձոր յառաջագոյն սպառնայր կապուտ
կողպուտ թողուլ», փխ. «զոր յառաջագոյն
աւերեալ էր = ὃν πρότερον ἐσχύλευσεν: —

“Ջրարդ եւ զսպաս տաճարին + որ յառաջ անտի տարեալ իցէ, փխ. “զսպաս սրբութեան = τὰ ἱερά σκεύη: — Է. 19. “Առքաղըր Հերրայեցիս առ ընկերս եղբարս քաղաքակիցս, փխ. “առ պիտանի Հրեայս քաղաքակիցս = τοὺς χρηστοὺς Ἰουδαίους τοὺς πολιταίς: Ապա լոկ “ողջոյն յոյժով կը գոհանայ փոխարէն սկզբնագրին եռանդամ բարեմաղթութեան. χαίρειν καὶ ὑγιαίνειν καὶ εὖ πράττειν: — Է. 19—20. Հայը կը փախցնէ նամակագրին անունը պարունակող եւ այս պատճառաւ կարեւոր սա խօսքը. βασιλεὺς καὶ στρατηγὸς Ἀντίοχος, εἰ ἔβρωσθαι, καὶ τὰ τέχνα καὶ τὰ ἴδια κατὰ γνώμην ἐστὶν ὅμῃν = Անտիոքոս արքայ եւ զօրավար. Եթէ ողջ էք, եւ որդիք եւ ամենայն ինչ ձեր ըստ ձերոց հաճոյից իցնէ: — Է. 21. “Եւ ես ի տկարութեան իմում յանձնարին հիւանդութեան մեծաւ զթով յիշեցի զձեզ. καὶ γὰρ δὲ ἀσθενῶς διεκείμην, ὅμῳν τὴν τιμὴν καὶ τὴν εὐνοίαν ἂν ἐμνημόνευσον φιλοστόργως = ես անկեալ կամ հիւանդ, եւ յիշեմ բարեկամ մօռք զձեր զմեծարանս եւ զբարեացակամութիւն: — Է. 25. “Ընդ ահամբ հայէին ի մեզ. τοὺς καιροὺς ἐπέχοντας ὁροσδεχομένους τὸ ἀπο βησόμενον = որք զիեպող ժամն խնդրեն եւ սպասեն միան, թէ զիարդ իրքն կատարեսցին: — Է. 26. “Աղաչեմ զձեզ. παρακαλῶ οὖν ὅμῃς καὶ ἀξίῳ, մեր թարգմանիչն այս երկու բայերն նոյնիմաստ կը համարի եւ ի մի կը ձուլէ կամ խառն կը գործածէ (Բ, 3. Գ, 34. Զ, 14):

Գ. Լ. ՈՒՆԻ Ժ.

Է. 2. “Ի մէջ քաղաքին = κατὰ τὴν ἀγοράν = “ի հրապարակի: Աւարդանեանի հետ պէտք է կարդալ “մէջքաղաքին մէկ բառ “ἀγορά. իմաստով (Աւարդանեան, Բառաքննական Գիտողութիւններ, Բ, 1914, Թ. 167). — Է. 5. “ՉՍՐԲՈՒԹԻՒՆՆ անդրէն նորոգել, փխ. սրբել զտաճարն = τὸν καθαρισμὸν γενέσθαι τοῦ ναοῦ: — Է. 8. “Հրաման տուաք ածել (! փխ. տաւեւ, տէս § 4, Ժ, 8) զաւուրս զայս ի տօն տարեկանաց բարեկենդանութեան ցնծութեամբ եւ ուրախութեամբ ի հասարակաց համարուէ (Ձ. համարէ = φήφισμα, քուէ) ազգին Երրայեցւոց + ածել զայս տօն տարեկանաց ի կարգի աւուրցիւրոց: Սկզբնագրին համեմատ է, բացատրիկ ընդլայնումները նկատի

չառնելով: Խաչանշանէն ասորին եղած խօսքը աւելորդ կրկնում է, գուցէ նաեւ կրկնագրութիւն: — Է. 9. “Ասն մահուան... այսչափ բանք, փխ. “այս ինչ դիպէր = οὕτως εἶχεν, հմտ. Գ, 40: — Է. 11 ի մէջ կը փախցնէ στρατηγὸς πρῶταρχον = զօրավար վերին: — Է. 12. “Եւ զՊտղոմէոս, այս ընթերցուածով՝ Պտղոմէոս խնդիր կ'ըլլայ “կացոյց ի վերայ իրաց, եւն բային, հակառակ սկզբնագրին, որուն մէջ Է. 12 նոր գաղափար մը կը սկսի. եւ (= իսկ) Պտղոմէոս = Πτολεμαῖος γάρ: — “Ջիրաւունս հաստատուն պահէր առ Երրայեցիս (Ἰουδαίους) + վասն ուխտիցն եղելոց: Հայուն այս յաւելուածը թերեւս ակնարկութիւն եւ ազդեցութիւն է Բ. 19—27 պատմութիւն: — Է. 13. “Եւ Անտիոքոս, յուն. Ἐνπάτορα: — “Թող զնա, պէտք է կարդալ զնոսա = զնա, այսինքն “զկողմանս Նիկարացւոց: — Համարիս մէջ դուրս թողուցած է սա սեմեւութեալ խօսքը. μητ' εὐγενῆ τὲν ἐξουσίαν ἔχων (ἐξουσίαν εὐγενεῖς!) = աղին կալաւ զիշխանութիւն: — Է. 14. “Չորաժողով լինէր, փխ. “ուներ վարձու զօրս եւ մարտ մէջը ընդդէմ Հրէից = ἐξενότροφει καὶ παρ' ἑκάστα πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἐπολεμοτρόφει: — Է. 15. “Հասանել հարկանել խուզել զամուր ամուր կողմանս. ἐγρατεῖς ἐπικαίρους ὀχυρωμάτων ὄντες = որոց կալեալ էր զլաւ ամուրս: — Է. 17. “Չամուրսն փլուցին, փխ. “յետս միեցին զամենեւին որք ի վերայ պարսպացն մարտնչէին = πάντας τε τοὺς ἐπὶ τῷ τείχει μαχομένους ἡμύναντων: — Եւ փախցնէ՝ οὐχ ἦττον τῶν διεμυρίων = ոչ նուազ քան զերկուս բիւրս (սատակեցին): — Է. 18. “Փախստեայ գնացին + եկին ամրացան: — “Նոքա ընդ իւրեանս ունէին զամենայն կահ մեքենայից + շուրջ պահեցին, եւ զմենք են այսն առ պարիսպսն կանգնեցին: Հայը սխալ հասկցած է, կը կարծէ թէ պաշարողներու վրայ է խօսքը, մինչ հեղինակը կ'ըսէ, թէ բերդին մէջ ամրացողները պաշարման զիմանալու ամէն միջոց ունէին. πάντα τὰ πρὸς πολιορκίαν ἔχοντας = ունէին զամենայն, որ ինչ պիտոյ էր առ ի բաւել պաշարման: — Է. 20. “Իսկ Շիմոնեանք + որ զբերդաւն նստէին ի պատգամս անկանէին, յաւելուած թարգմանչի: — “Ելանել սփռել յամրոցաց անտի, յուն. διαρρύηται = ելանել արտաքս: — Է. 23. Զանց կ'առնու ըն տօն δουσιν ὀχυρώμασι = յերկուս ամուրս: — Է. 24.

“Գարձեալ զուարթանայր դարձեալ զօրափողով լինէր” = συναγαγὼν... δυνάμεις: — 2. 28ով հայ թարգմանիչը գրաւիչ տեսարանով մը բանաստեղծօրէն կը համեմէ իւր գրիչը: “Այն ինչ վարդապոյն ծայրակարմիր արեգակն ընդ երկիր ծաւալել կամէր” այս խօսքին առիթ եղած կեանայ ծախսէն տարբերակը (A. 19, 44, 52, 55, 62, 71, 74, 106), մինչ ընդունուած բնագիրն ունի. ἄρτι δὲ τῆς ἀνατολῆς διαδεχομένης = իրրեւ արեգակն ծագէր: — Բանաստեղծական աւիւնն է որ զինքը սկզբնագրէն հեռացնելով անկախ խմբագրելու կը մղէ: “Կիսոցն օր բարենշան զուարթութեամբ պատրաստեալ զյաղթութիւն զուարճացեալ մատուցանէր, զի փառքն զօրութեանց յերկնից օգնականութեան Տեառն իւրեանց լուսով իջեալ շուրջանակի պատեալ հաստատեալ պահէին. կիսոցն սրտմտութիւն բարկութեան ըստ հպարտութեան զօրավարացն ածեալ պնդեալ շտապ տազնապի ի տեղին հուսուցանէին” Թէ թարգմանիչն այս խօսքին մէջ — այն հազուագիւտ խօսքերէն, որոնք կորիւնեան ու Ագաթանգեղեան խրթնութիւն ունին — ինչ իմաստ դրած է, դժուար է ըսել, իսկ հեղինակն ըսածը շատ պարզ է. կէսք (= Հրեայք) կին ըսածը շատ պարզ է. կէսք (= Հրեայք) գրաւական յաջողութեան եւ յաղթութեան գրաւական յաջողութեան իւրեանց, զվստուներէն բացի քաջութեան իւրեանց, զվստահութիւն նոցա ի Տէրն, իսկ այլք (հեթանոսք) զկատաղի բարսն կարգէին յառաջնորդ պատերազմի = οἱ μὲν ἔγγυστον ἔχοντες εὐθυμίας καὶ νίκης μετ’ ἀρετῆς τὴν ἐπὶ τὸν χύριον καταφυγόν, οἱ δὲ καθηγεμόνα τῶν ἀγῶριον — 2. 29. “Այն րան տատոյն տὸν θυμὸν: — 2. 29. “Այն ինչ լինէր նորա (ուղ. նոցա), չարաչար զանորդմ ձեռն պատերազմի ի գործ արկանել” Իրրեւ խառնուրդք լինէին մարտին = γεφυρομένης δὲ χρατερᾶς μάχης: — 2. 30. “Թառառ խաղային իւրեանց զինուքն ծածուկ վառեալ. առաւել յառաջ տանէին քան նորա զինուքն: Կամ պակասաւոր է խօսքս եւ կամ “առաւել յառաջ տանէին” պէտք է սկիզբը դնել եւ ջնջել “յառաջ խաղային” ևր տեսնուի որ թարգմանիչը շփոթութեան մէջ է եւ չէ հասկցած հեղինակին միտքը. σχεπάζοντες ταῖς ἑαυτῶν πανοπλίαις ἄτρωτον διεφύλαττον = ծածկեալ զնա զինուք իւրեանց արքն պահէին զնա անխոց: Չախող է նաեւ շարունակութիւնը. “զի յամենայն կողմանց նետք եւ տէգք որ գային ի վերայ” առ հասարակ

ի բաց թօթափէին. εἰς δὲ τοὺς ὑπεραντίους τοξόματα καὶ χερσὶν οὐκ ἐξέρριπτον = իսկ ի թշնամիս անդր արձակէին (արքն) նետս եւ տէգս: — Վերջապէս աւելախօսութեամբ կերպարանափոխ ըրած է համարիս նաեւ վերջին մասը. “եւ ինքեանք իւրեանց նետիւք լի բարկութեամբ զաչս թշնամեացն բռնէր դէպ (ուղ. դէտ) կաշեալ առհասարակ ի կուրութիւն դարձուցանէին, եւ խոռվեալ զօրք թշնամեացն ընդ միմեանս խառնէին” διὸ συγχυθέντες ἀορασίᾳ κατεχόπτεντο ταραχῆς πεπληρωμένοι = նմին իրի կուրութեամբ հարեալ եւ լցեալ խոռվութեամբ կոտորեցան: — 2. 31. “Թայն ժամ յայնմ առուր անկեալ գտանէր ի գնդէ անտի թշնամեացն առաջի նոցա քսան հազար եւ հինգ հարիւր սպառազէն, փխ. սպանան 20.500 հետեւակք եւ վեց հարիւր հեծեալք = κατεσφάγησαν δὲ δις μύριοι πρὸς τοῖς πενταχοσίοις, ἵππεῖς δὲ ἑξαχόσιοι: — 2. 32. “Պրծեալ ընդ ամբոխն ի փախուստ դառնայր” = συνέφυγεν: — 2. 34. “Այսին կատակ լինէին Երրայեցւոցն” Եթէ հարազատ ու սկզբնական է ընթերցողն, — որուն վրայ կը տարակուսիմ, քանի որ շարունակութիւնը կը հակասէ ասոր, — անյաշող է թարգմանիչն գերզգոնութիւնը, վասն զի հեղինակին համեմատ ընդհակառակն Երրայեցւոց թշնամիները “հայհոյէին յանչափս” = ὑπεράγαν ἐβλάσφημον: — Եւ բանս կսծալիս թշնամանաց առ իւրեանց չարի ի նոսա արձակէին, փխ. բանս անպիտանս խօսէին: — 2. 35. “Արք ընտիրք”, փխ. երիտասարդք = νεανῆαι — “Ի նախանձու բարկութեամբ գէնս առեալ ընդ դուռն քաղաքին ի ներքս յարձակեցան” πυρῶθέντες τοῖς θυμοῖς διὰ τὰς βλασφημίας, προσβάλλοντες τῷ τείχει = բորբոքեալք բարկութեամբ վասն հայհոյութեանցն յարձակեցան զպարսպքն: — “Ջրառ դրանն գտին առ ոտս իւրեանց կոտորեցին”, փխ. “որ ի ձեռն անկան կոտորեցին” — 2. 36. Համարին մէջ ἔν τῶν περισπασμῶν ուղմագիտական բացատրութիւնը թարգմանիչն անձանօթ ըլլալով վառ երեւակայութեամբ կը ստեղծէ խառնաշփոթ ու սաստիկ պատերազմի մը կենդանի պատկերը. Հեղինակը կ’ըսէ. ἔτεροι δὲ ὁμοίως προσαναβάντες ἐν τῷ περισπασμῷ πρὸς τοὺς ἔνδον = նոյնպէս եւ այլք թերեւաւ յառաջ խաղային ընդդէմ պահակին: Իսկ թարգմանիչը կը ստորագրէ այսպէս. “եւ զօրքն առ հասարակ

շուրջ զպարսպօքն յարձակեցան, եւ զայն աղմուկ եւ աղաղակ ի վերայ քաղաքին հասուցանէին, զի որ զօրք պարսպապահ ի վերանդկային, որ ի ներքս՝ որ արտաքս քան զտեղ քան զտարափ թանձր եւ արագ վերուստ ի վայր թօթափէին եւ ինքեանք առ հասարակ ի ներքս թափէին: — Հեղինակը կ'ըսէ. *ἐνεπιμύρων τοὺς πύργους* = հրձիգ առնէին զաշտարակս. թարգմանիչը կ'ընդլայնէ. — զաշտարակս բերդին եւ զամենայն փայտակերտ քաղաքին հրձիգ առնէին. զդրուեսն այրէին (սկզբնագրին մէջ քիչ մը վարը՝ *οἶδε τὰς πύλας δεῖχοπτον* եւ զմենքեանայս եւ զամենայն երեւելի [եւ] երեւելի գործի ի մաց ապականէին, — եւ զամենայն զինչս եւ զստացուածս եւ զօրէնս եւ զկարգս քաղաքին՝ զայն ի ձեռն առնուին, Տարակոյս չկայ որ բազմիմաստ *τάξις* ի վրայ կը յենու այս ընդլայնումը, փխ. եւ արձակեալ ի ներքս զմնացեալ զօրս՝ առնուին զքաղաքն = *εἰς δεξιὰ μένοι δὲ τὴν λοιπὴν τάξιν* (= կարգ, կանոն, յօրինուածք, զօրք) *προκατελάβοντο τὴν πόλιν*: — Հ. 37. «Մինչեւ զՏիմոթէոս եկին գտին փախուցեալ թաքուցեալ... զնա՝ եւն, փխ. «եւ զՏ. զթագուցեալն = *καὶ τὸν Τιμόθεον ἀποχεκρυμμένον*: — Հ. 38. «Օրհնութեամբ ցծութեամբ գոհութեամբ ուրախութեամբ»: Բացատրանքն սկզբնագրի մէջ չկան: — «Որ մեծաւ քաջութեամբ քաջ անուամբ զյաղթութիւն պատրաստեաց ի ձեռն Խորայելի», փխ. «որ մեծապէս բարի արար Խորայելի եւ շնորհեաց նմա զյաղթութիւն = *τῷ μεγάλως εὐεργετοῦντι τὸν ὅ. καὶ τὸ νῆκος αὐτοῖς δίδονται*»:

(Հարանախիւ):

Հ. Ս. ԿՈՐԵԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԱՐԱՅ ԳԵՂԵՑԻԿ

ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՔՆՆԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄ-ՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

(Հարանախիւ):

Հայ դիցունհները:

Քանի որ Համիրամի առասպելը մեր ազգային մշակոյթին համար օտար տարր մըն է, խնդիր է այժմ թէ ինչ էր իր նախորդ դիցունհայն անունը: Այս հարցը մեր դիցաբանութեան համար շատ աւելի կարեւորութիւն ունի քան ինքնին իսկ Համիրամի առասպելը, որուն ազդեցութիւնն ինչպէս վերը արդէն դիտեցի եւ մեզի տրամադրելի ժողովրդական աղբիւրներէն ալ կը տեսնուի, տեղական եղած է աւելի եւ իրրեւ հայ ժողովրդական առասպել տեղական ալ մնացած է: Հայ Արային նախնական սիրահարը հայ դիցունհի մըն էր, ասոր կասկած չկայ: Դժուարութիւնն այժմ անոր ինքնութիւնն որոշելու մէջն է, վասն զի դժբախտաբար որոշ բան մը չեն հաղորդեր այս մասին ոչ ազգային եւ ոչ ալ օտար աղբիւրները: Սակայն եւ այնպէս կ'ուզեմ շօշափել այստեղ այս շատ հետաքրքրական հարցը, ոչ այնչափ ճշմարտութեան հեռապատկերէն մըլուած՝ որ մեզի համար տակաւին մշուշապատ պիտի մնայ, որչափ այն նկատումով, որ ճշմարտութեան հեռուէն մօտենանք ալ դրական արդիւնք մըն է, որ՝ ո՛վ գիտէ թերեւս ապագային անակնկալ հետեւութիւններու աղբիւր ալ ըլլայ: Այս տեսակէտով ամենապարզ ճամբան է հայ դիցունհները թուուցիկ ակնարկով մը աչքէ անցընել, ի հարկէ մտադիր ըլլալով աւելի այն տեսագծերուն եւ երեւոյթներուն, որոնք զմեզ մեր նպատակին հասնելու կ'օգնեն:

Հայ Պանթէոնին մէջ միայն երեք դիցունհներ կան, այսինքն՝ Նանէ, Անահիտ եւ Աստղիկ, որոնք երեքն ալ զգայական սիրոյ աստուածներ են. առաջինն ու վերջինը իրենց բնութեամբ եւ ծագումով, իսկ միջինը՝ ըլլալով նախնաբար պարսկական ջրոյ աստուածութիւն մը՝ սիրոյ նկարագիրը ստացած է աւելի Պարսկաստանէ դուրս Հայաստանի եւ յառաջակողմեան Ասիոյ